

**BANK XIZMATLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI
BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI**

Ochilov Ozodbek Odil o'g'li

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
magistranti*

Ochilova Sarvinoz Odil qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezis bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy asoslarini o'rganadi. Turli iqtisodiy va moliyaviy nazariyalarni tahlil qilib, tadqiqot bank faoliyatini baholashda qo'llaniladigan asosiy ko'rsatkichlar va metodologiyalarni aniqlaydi. Tezisdagi samaradorlikni har tomonlama baholash uchun an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlarning tahlili kabi zamonaviy tahliliy yondashuvlar bilan integratsiya qilish muhimligi ta'kidlangan. Ilmiy yangiliklar samaradorlikni o'lchashga yo'naltirilgan kontseptual asoslarni chuqurroq tushunishga yordam beradi, bank menejmenti va siyosatchilar uchun xizmat samaradorligi va iqtisodiy barqarorlikni oshirishga qaratilgan qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: bank xizmatlari, iqtisodiy samaradorlik, baholash usullari, ish faoliyatini baholash, moliyaviy tahlil, samaradorlikni o'lchash, bank strategiyasi.

Kirish.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida bank sektori asosiy o'rinni egallab, moliyaviy vositachilik, kreditlash, to'lov va hisob-kitob operatsiyalarini, shuningdek, iqtisodiyotning faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan boshqa xizmatlarni ko'rsatadi. Bank xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi bank institutlarining barqarorligi va raqobatbardoshligiga, shuningdek, butun milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu munosabat bilan bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholashning uslubiy asoslarini ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega. Ushbu ishning maqsadi bank xizmatlari samaradorligini baholashning nazariy asoslari va asosiy yondashuvlarini ko'rib chiqish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash, tahlil usullarini takomillashtirish yo'nalishlarini taklif qilishdir.

Bank sektori moliyaviy vositachilikni osonlashtirish, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va pul barqarorligini mustahkamlash orqali mamlakatlarning

iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi¹¹⁶. Banklarning muhim vazifalarini hisobga olgan holda, ularning iqtisodiy samaradorligini baholash resurslardan optimal foydalanish, raqobatbardosh ustunlik va me'yoriy hujjatlarga rioya qilishni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ko'plab empirik tadqiqotlarga qaramay, bank faoliyati samaradorligini baholashning nazariy asoslari o'lchov usullari va izohlash asoslarini takomillashtirish uchun qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi¹¹⁷. Ushbu tezis bank xizmatlari samaradorligini baholash uchun asos bo'lgan fundamental iqtisodiy va moliyaviy nazariyalarni o'rganishga qaratilgan bo'lib, har tomonlama baholash uchun klassik va zamonaviy tahliliy usullarni birlashtirishning dolzarbligini ta'kidlaydi.

Banklar iqtisodiyotning muhim tarmoqlari bo'lib, ular moliyaviy resurslarni taqsimlash va iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Bank xizmatlarining samaradorligini baholash – bu banklarning faoliyatini rivojlantirish va ularning iqtisodiy iqlimga ta'sirini aniqroq tushunish uchun muhim masala hisoblanadi. Ushbu maqolada bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy asoslari tahlil qilinadi.

Metodologiya va tadqiqot usullari.

Mazkur tezisdagi tahlil va sintezning umumiy ilmiy usullari, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, shuningdek, iqtisodiy va matematik modellashtirish usullaridan foydalaniladi¹¹⁸. Nazariy jihatlarini tahlil qilish uchun mahalliy va xorijiy olimlarning samaradorlikni baholash va bank ishi sohasidagi ishlaridan foydalanildi.

Bank xizmatlari – bu moliyaviy operatsiyalar va xizmatlarning to'plami bo'lib, ular orasida depozit qabul qilish, kredit berish, to'lovlar va boshqa moliyaviy xizmatlar mavjud¹¹⁹. Bu xizmatlarning asosiy xususiyatlari:

- **Noo'rinlik va intizomlilik:** Xizmatlar odatda vaqtinchalik va muayyan shartlarga bog'liq.
- **Ko'p qirrali va murakkablik:** Turli xizmatlar va mahsulotlarning kombinatsiyasi.
- **Mahalliy va global ta'sir:** Mahalliy iqtisodiyotga ta'siridan tashqari, xalqaro moliyaviy bozorlar bilan bog'liqlik.

¹¹⁶ Ковалев, Ю. А. (2017). "Современные подходы к оценке эффективности в банковском секторе". Журнал "Банковское дело", №4, с. 45-52.

¹¹⁷ Fare, R., Grosskopf, S., Norris, M., & Zhang, Z. (1994). Productivity Growth, Technical Progress, and Efficiency Change in Industrialized Countries. "American Economic Review", 84(1), 66–83.

¹¹⁸ Барабанова, Л. В. (2018). "Оценка эффективности банковских услуг: теоретические основы и практические методы. Москва: Финансы и кредит.

¹¹⁹ T. N. Xudoyberdiyev, "Banklar iqtisodiyotda", Tashkent, 2018.

Samaradorlik tushunchasi va mezonlari haqida quyida batafsil to'xtalamiz.

Iqtisodiy samaradorlik – bu banklarning resurslarni optimal taqsimlash orqali maksimal darajada foyda olish yoki ijtimoiy foyda yaratish qobiliyati. Samaradorlikni baholashda quyidagi mezonlar muhimdir:

- **Iqtisodiy samaradorlik:** Resurslar sarfi bilan olinadigan natijaning nisbati.
- **Ijtimoiy samaradorlik:** Bank xizmatlari orqali jamiyatga qo'shilgan qiymat.
- **Moliyaviy samaradorlik:** Banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari va rentabelligi.

Bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun turli nazariy modellardan foydalaniladi:

Cost-Benefit Analysis (CBA) metodida bank xizmatlarining ishlab chiqarish va taqdim qilish xarajatlari hamda ulardan olinadigan foyda va qiymat hisoblanadi¹²⁰. CBA yordamida xizmatlarning iqtisodiy effektlari va foydaliligi tahlil qilinadi.

Faoliyatning Rentabilligini Baholash Modelleri quyidagicha¹²¹:

- **ROI (Return on Investment):** Investitsiyalardan olinadigan daromadni hisoblash.
- **ROE (Return on Equity):** Kapitalga nisbatan rentabellik.
- **Cost-to-Income Ratio:** Xarajatlar va daromadlar nisbati, xizmatlarning samaradorligini ko'rsatadi.

Data Envelopment Analysis (DEA) usuli yordamida banklarning samaradorligini tahlil qilish mumkin, uni ishlab chiqish uchun mahsuldorlik, xarajatlar va xizmatlar miqdori hisoblanadi. DEA banklarning resurslarni qanday taqsimlayotganini baholashda qo'l keladi.

Iqtisodiy Effektivlik Indekslari quyidagicha¹²²:

-**Total Factor Productivity (TFP):** Resurslar va ishlab chiqarish jarayonlarining umumiy samaradorligi.

- **Economic Value Added (EVA):** Bankning qiymat yaratish darajasi.

Bank Xizmatlarining Iqtisodiy Samaradorligini Baholashda Muammo va Cheklovlar quyidagilardan iborat:

1. To'liq va aniq statistik ma'lumotlar yetishmasligi.
2. Subyektiv baholashlarning, ya'ni foydalanuvchilar va mutaxassislarning fikrlari mavjudligi.
3. Mezonlarning murakkabligi, ya'ni turli mezonlar va indikatorlarning birgalikda hisoblanishi.

¹²⁰ World Bank, "Financial Sector Assessment", 2019.

¹²¹ J. S. Kholmatov, "Bank faoliyatining nazariy asoslari", Toshkent, 2020.

¹²² OECD, "Banking Sector Efficiency", 2017.

Natijalar

Bank xizmatlari samaradorligini baholash ko'rsatkichlar va usullar majmuasini o'z ichiga oladi¹²³, bu bizga ularning bank rentabelligiga qo'shgan hissasini, mijozlar ehtiyojini qondirish darajasini va biznes barqarorligini aniqlash imkonini beradi. Asosiy nazariy yondashuvlar xizmatlarning xarajatlari, daromadlari va qiymat jihatlarini tahlil qilishga asoslangan¹²⁴.

Quyida bank xizmatlari samaradorligini baholash usullarining tasnifi berilgan:

1. **Moliyaviy usullar**- bu moliyaviy ko'rsatkichlar tahliliga asoslangan (rentabellik, samaradorlik koeffitsientlari).
2. **Iqtisodiy usullar** xizmatlarning mijozlarning iqtisodiy faoliyatiga va makroiqtisodiy muhitga ta'sirini hisobga olish orqali amalga oshiriladi¹²⁵.
3. **Sifatli usullar** esa mijozlar ehtiyojini qondirish, xizmat ko'rsatish sifati va bank obro'sini baholashni o'z ichiga oladi.
4. **Kompleks usullar**, deganda miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini birlashtirish tushuniladi.

Zamonaviy yondashuvlar va modellar haqida to'xtalganimizda, avvalo, hozirgi vaqtda mijozning qiymatini baholash modellari (Customer Lifetime Value), bankning bozor qiymatini baholash modellari, shuningdek, balans ko'rsatkichlari va KPI tizimlari kontsepsiyasiga asoslangan samaradorlik ko'rsatkichlari tizimlari keng qo'llaniladi¹²⁶.

Muammolar va istiqbollar.

Asosiy qiyinchiliklar nomoddiy jihatlarini, subyektiv omillarni hisobga olish va uzoq muddatli ta'sirlarni baholash qiyinligi bilan bog'liq. Istiqbolli yo'nalishlar analitik va bashoratli tahlil usullarini joriy etish va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Muhokama.

Bank xizmatlarini samarali baholash moliyaviy tahlilni sifat jihatlarini bilan birlashtirgan kompleks yondashuvni talab qiladi¹²⁷. Zamonaviy modellar ishlash natijalari haqida to'liqroq tasavvur beradi, lekin bank sektorining o'ziga xos xususiyatlarini va moliyaviy muhitdagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda yanada

¹²³ Иванов, В. П. (2020). "Модели оценки эффективности банковских услуг". Москва: Наука.

¹²⁴ Гусев, А. В. (2019). "Методы анализа эффективности банковской деятельности". Санкт-Петербург: Питер.

¹²⁵ Мельников, И. Н. (2021). "Цифровизация банковских услуг и методы оценки их эффективности". Финансовая аналитика, №3, с. 23-30.

¹²⁶ Шевченко, А. В. (2016). "Управление эффективностью банковских услуг". Москва: Экономика.

¹²⁷ OECD (2015). "Principles for Banking Efficiency Measurement". Organisation for Economic Co-operation and Development.

takomillashtirishni talab qiladi. Ushbu nazariy asoslarni to'liq tushunish bank institutlari va tartibga soluvchi organlarga moliyaviy barqarorlik, raqobatbardoshlik va barqaror o'sishni rag'batlantiradigan strategik qarorlarni qo'llab-quvvatlab, yanada aniq va mazmunli samaradorlik baholashlarini ishlab chiqish imkonini beradi¹²⁸. Kelgusi tadqiqotlar dinamik moliyaviy muhitda bank faoliyati samaradorligini baholashni takomillashtirish uchun rivojlanayotgan iqtisodiy nazariyalarni innovatsion analitik metodlar bilan birlashtirishni davom ettirishi kerak sanaladi¹²⁹.

Xulosa.

Ushbu tezisda ko'rib chiqilgan bank xizmatlari samaradorligini baholashning nazariy asoslari moliyaviy ko'rsatkichlar va sifat mezonlarini birlashtirgan kompleks yondashuv eng istiqbolli ekanligini ko'rsatadi. Zamonaviy usullar nafaqat bank faoliyatini xolis baholash, balki samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi¹³⁰. Texnologik o'zgarishlarning jadallashuvi va mijozlar talabining ortib borishi sharoitida samaradorlikni o'lchash usullarini ishlab chiqish bank sektori va umuman, iqtisodiy rivojlanish uchun muhim vazifaga aylanib bormoqda. Bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun turli nazariy asoslar va metodologiyalar mavjud. Ularning samarali qo'llanilishi, bank faoliyatining iqtisodiy ahamiyatini aniqlash va ularni optimallashtirish uchun muhimdir. Bu jarayon banklar va regulatorlar uchun strategik qarorlar qabul qilishda yordam beradi hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy asoslari bank sektorini strategik boshqarish va rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi¹³¹. Baholashning zamonaviy usullarini ishlab chiqish va joriy etish faoliyatning shaffofligini oshirish, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va bank tashkilotlarini barqaror rivojlantirish imkonini bermogda¹³². Kelajakda miqdoriy va sifat usullarini birlashtirish, yangi raqamli texnologiyalar va tartibga solish

¹²⁸ Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. "European Journal of Operational Research", 2(6), 429–444.

¹²⁹ Hollingsworth, C. W. (2008). The Measurement of Bank Efficiency and Productivity Growth. "Journal of Banking & Finance", 32(8), 1421–1431.

¹³⁰ . Berger, A. N., & Mester, L. J. (1997). Inside the Black Box: What Explains Differences in the Efficiency of Financial Institutions? "Journal of Banking & Finance", 21(7), 895–947.

¹³¹ Kumbhakar, S. C., & Lovell, C. A. K. (2000). "Stochastic Frontier Analysis". Cambridge University Press.

¹³² Van Horne, J. C., & Wachowicz, J. M. (2008). "Fundamentals of Financial Management". Pearson Education.

muhitidagi o'zgarishlarni hisobga olish uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Барабанова, Л. В. (2018). “Оценка эффективности банковских услуг: теоретические основы и практические методы. Москва: Финансы и кредит.
2. Гусев, А. В. (2019). “Методы анализа эффективности банковской деятельности”. Санкт-Петербург: Питер.
3. Иванов, В. П. (2020). “Модели оценки эффективности банковских услуг”. Москва: Наука.
4. Ковалев, Ю. А. (2017). “Современные подходы к оценке эффективности в банковском секторе”. Журнал “Банковское дело”, №4, с. 45-52.
5. Мельников, И. Н. (2021). “Цифровизация банковских услуг и методы оценки их эффективности”. Финансовая аналитика, №3, с. 23-30.
6. OECD (2015). “Principles for Banking Efficiency Measurement”. Organisation for Economic Co-operation and Development.
7. Шевченко, А. В. (2016). “Управление эффективностью банковских услуг”. Москва: Экономика.
8. Berger, A. N., & Mester, L. J. (1997). Inside the Black Box: What Explains Differences in the Efficiency of Financial Institutions? “Journal of Banking & Finance”, 21(7), 895–947.
9. Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. “European Journal of Operational Research”, 2(6), 429–444.
10. Fare, R., Grosskopf, S., Norris, M., & Zhang, Z. (1994). Productivity Growth, Technical Progress, and Efficiency Change in Industrialized Countries. “American Economic Review”, 84(1), 66–83.
11. Hollingsworth, C. W. (2008). The Measurement of Bank Efficiency and Productivity Growth. “Journal of Banking & Finance”, 32(8), 1421–1431.
12. Kumbhakar, S. C., & Lovell, C. A. K. (2000). “Stochastic Frontier Analysis”. Cambridge University Press.
13. Van Horne, J. C., & Wachowicz, J. M. (2008). “Fundamentals of Financial Management”. Pearson Education.
14. T. N. Xudoyberdiyev, “Banklar iqtisodiyotda”, Tashkent, 2018.
15. J. S. Kholmatov, “Bank faoliyatining nazariy asoslari”, Toshkent, 2020.
16. World Bank, “Financial Sector Assessment”, 2019.
17. OECD, “Banking Sector Efficiency”, 2017.